

РЕНЕ ДЕКАРТ

Със знаменитата си фраза „Мисля , следователно съществувам” на Рене Декарт /1596 – 1650 / е поставено началото на Европейската философия и тя стъпва на стабилна основа. Актуалността на френския философ проличава през 1937 г. когато се навършват 300 год. от написването на произведението му *Разсъждение за метода*. IX световен конгрес в Париж 1937 г. влиза в историята като Декартов конгрес. Декарт внася нов дух във философията и изменя облика ѝ. Създава нов метод и стил на философско мислене.

Философията на Декарт е свързана с неговите важни открития:

- в областта на математиката – той е един от създателите на аналитичната геометрия; въвежда понятието за променлива величина;

- в областта на механиката - формулира общия закон за действието и противодействието ;

- в космогонията – развива новата за науката идея за естественото развитие на Слънчевата система

С Декарт започва философията на Новото време. Той живее във време, белязано от все още силна църква, от постоянни войни. 17 век е епоха на дълбоки икономически, политически и духовни преобразования в Западна Европа. Недоволен от *схоластиката*, Декарт е страстен

полимист

. Поставя си за задача да намери такъв метод на научно познание, който да осигури напредък. Под метод разбира : „

сигурни и лесни правила, благодарение на които всички, които ги спазват строго, никога не ще смятат за истина онова, което е погрешно....”

Произведението му „Разсъждение за метода” се състои от 6 части. В

първата –

подчертава, че за да се достигне до истината е необходимо да следваме правилен метод на мислене; във

втората –

провъзгласява намерението си да подложи на съмнение всичките си досегашни мнения;

в

третата

– са изложени основни правила на Декартовия метод т.нар. Декартови правила за ръководство на ума / 4 основни правила на метода/ : 1 ПРАВИЛО – „ Никога да не приемам за вярно нищо, за което не знам с очевидност, че то е такова...” / критерий за истина/ 2 ПРАВИЛО – „ Да разделям всяка една от проучваните трудности на толкова части, на

4

колкото е възможно и необходимо, за да ги разреши най- добре”. / правило на анализа – от общото към единичното /.3 ПРАВИЛО – „ Да спазвам винаги ред в мислите си, като започвам от най- простите и най- лесните за познаване предмети, за да се изкача малко по малко до познанието на най- сложните” . / правило на синтеза – от единичното към общото/.4 ПРАВИЛО – „Да правя навсякъде толкова пълни изобразявания и толкова общи прегледи, че да бъда уверен, че нищо не съм пропуснал” / правило на систематичността / С помощта на тези правила Декарт разрешава много математически, научни, физически и философски проблеми и ни уверява, че те са напълно достатъчни за достигане на истината. В *четвъртата* част Декарт подлага на съмнение цялото човешко познание : „ За да открием истината, нужно е поне веднъж в живота си да подложим всичко на съмнение, доколкото това е възможно.”

Именно съмнението е средство за постигане на истината. И какво остава след това съмнение? Една мисъл „ Мисля, следователно съществувам” / Cogito ergo sum / - тази мисъл е първата, която издържа на съмнението и е една абсолютна истина. За Декарт мисълта като самосъзнание е началото на човешкото съществуване в истина. В *пета* част Декарт излага космогоничната си теория във връзка с откритието на Харви – кръвообращението, но не дава действително обяснение на сложните физиологически явления .В

шестата

част той подчертава коренната разлика между умозрителната и безплодна философия на схоластиката и своята практически плодотворна философия.

За Декарт всеобщото съществува в обективната действителност. То е вложено в нов

разум от Бога под формата на вродено знание т.е. вродените идеи са дадени на човек от Бога. Изобщо Декарт тълкува човешкия разум, доколкото той се доближава до божия разум. В учението за познанието той стига до *дуализъм* /д ва / и твърди, че човек е съставен от 2 сътворени субстанции : 1. Душа – идеална, нейна основна характеристика е мисленето и 2.Тяло – материално, негова основна характеристика е пространствеността. Според него в човек реално свързани са : искаща, мислеща душа и тялото – бездушният, телесен механизъм. Те, които са разнородни си взаимодействат чрез един особен орган т.нар.

епифиза

. Говорейки за „ разумната” душа на човека, Декарт твърди, че „ в никакъв случай не може да бъде извлечена от способността на материята, но че трябва да бъде създадена специално” – от Бога.

5

В търсенето на нещо несъмнено, Декарт достига първо до самосъзнанието и едва после отива към идеята за Бога. Ако остане уединен в своето самосъзнание, човек притежава истина, която не зависи от Бога и предхожда винаги съществуването, както на вещите, така и на Бога, т. е. усеща се еманципацията на разума и религията – характерна черта на философите на Новото време.

Етиката / моралът/ на Декарт се основава на рационализма. Той смята , че страстите са добри, ако се базират на истинско познание и лоши, когато почиват върху някаква заблуда. В произведението си „ Страстите на душата” казва : „ *За да познаем страстите на душата, трябва да разграничим нейните функции от функциите на тялото*” и че „ *няма душа, колкото и слаба да е тя, която ръководена добре, да не може да добие пълна власт над своите страсти*”.

В разсъжденията си подчертава, че

мъдростта

е полезна главно защото ни учи да станем господари над страстите до такава степен да ги движим и ръководим умело, за да направим напълно поносими мъките и дори да умеем от всички да извличаме радост.

Философските трудове на Рене Декарт ни впечатляват с искреността си, стилът му е прост, ясен, изразителен. Разчита единствено на аргументацията си, на своя разум. Ученията на Декарт оказват влияние върху следващия идеализъм и стават предмет на критика от страна на представителите на материализма , но и огромно е влиянието му върху формирането на материалистическия мироглед на Новото време.

Новото време – ново развитие на Европа

Новото време като период от историята на Европа, обхваща времето от 17в. и донякъде 18в. Европа встъпва в една нова фаза на своето социално-икономическо, научно и културно развитие. Наблюдаваните процеси обаче са силно неравномерни за отделните европейски страни. В Нидерландия вече господстват буржоазията и относително напредналите капиталистически отношения, Англия отива към своята буржоазна революция, Франция преживява разцвета на абсолютизма, Италия за дълго време е отхвърлена от челното място в развитието на Европа, благодарение на Контрареформацията, Испания е една от покрайнините на континента, Германия е все още

6

феодално раздробена, а в Русия започва отделянето на културата от религията. Независимо от това се наблюдават общи тенденции, които характеризират Новото време. По-важните от тях са: движение на развитието от феодализъм към капитализъм, укрепване на културните връзки между страните, отделянето на водещите теоретични концепции – класицизъм, реализъм и ирационализъм с близкия до него романтизъм.

Новото време – време изпълнено с големи промени в науката - настъпва силна деференциация – физиката окончателно се отделя от химията; към зоологията и ботаника се добавя палеонтологията. Създава се системната експериментална наука и методологията като цяло преминава в нов етап на развитие – емпиричен. В практиката започва приложението на новите механически и физически открития, а това води до нов инструментариум. Извършват се големи географски открития, настъпват и промени в социалния живот на хората. Всичко това оказва влияние и на развитието на

философското учение . Възникващата от 17 в. нататък нова философия вече не е занимание за духовници, които са университетски професори, както е било през Средновековието, а отчасти и през Ренесанса, а по – скоро с частни учени или политици и дипломати. Защото взривът на Новото време произлиза не от школната традиция, а от средата на образованите и учените на епохата, с които философите оживено обменят мисли. Широко започва да се развива се рационализмът.

Под наименованието *рационализъм* в историята на философията обикновено се обобщават онези философи на 17 век, според които основните принципи на човешкото познание се основават единствено на ума и сетивното познание е от второстепенно значение в сравнение с чистото мислене. По- нататък, у тези философи съществува тенденцията да дедуцират действителните предметни съдържания единствено въз основа на логически връзки.

През Новото време в областта на философията творят Френсис Бейкън/1561-1621 /, Томазо Кампанела //1568 – 1639/, Томас Хобс / 1588-1679/, Рене Декарт /1596 – 1650 /, Барух Спиноза / 1632-1677/, Готфрид Лайбниц /1646-1716 / и мн. др.

В настоящата разработка ще разгледаме философските концепции и възгледи на един от философите на Новото време :

Рене Декарт /1596-1650 /

Философът Рене Декарт-биографични данни и трудове

Рене Декарт / 1596 – 1650 г./ - 16, 17 в. е с латинско име Картезиус / дало името на „картезианството“ и „ картезианската школа“ – 17-18 в. сред френските и нидерландските философи, последователи на Декарт.; 2 направления : *прогресивно* – присъединило се към материалистическото разбиране на Декарт за природата / Лъороа, Ламетри, Кабанис / и

реакционно –

присъединило се към идеалистическата метафизика на Декарт / Дьо ла Форж, Малбранш /.

Рене Декарт е френски философ, математик, физик, физиолог. Роден е на 31 март 1596г. в Ла Е, провинция Турен – Франция в аристократично - чиновническо семейство. Остава сирак на една годишна възраст, възпитаван е от баба си, а след това в йезуитския колеж в Ла Флеш, където според самия него най- добре можело да се учи философия. В колежа се учело латински, старогръцки, история, поезия, риторика, геометрия. Философията се изучавала постепенно, като най- напред логика / по Аристотел/, след това – физика и метафизика / пак по Аристотел, но и по св. Тома Аквински / и накрая – теология.

След колежа учи известно време в Поатие, в който университет се набляга на медицина и право.

След завършването на колежа се записва доброволец в холандската армия, за да пътува из света, защото вече смята, че получените знания в колежа и университета не са го запознали достатъчно със света.

При това странстване из света Декарт оставя такава следа, без която днес не можем да си го представим най- вече като единен свят.

8

След това живее в Нидерландия / напредничава капиталистическа страна по това време/ , където прекарва 20 години с научни и философски занимания. Известно време там има възможност за спокойна работа. Но преследванията на нидерландските богослови го принуждават да се пресели в Швеция /1649 г./

През 1644,1647 и 1648 г. Декарт пътува до Франция. През 1649 г. излиза съчинението му „ Страстите на душата”, стимулирано от кореспонденцията му с Елизабет фон дер

Пфалц, която го подтиква да прецизира учението си за тялото и душата. През септември същата година по желание на кралица Кристина, Декарт заминава за Стокхолм, на която той рано сутрин трябвало да дава уроци по философия. Там в началото на 1650 година той се разболява и умира.

Умира на 11 февруари 1650 г. на 54 години.

Тленните му останки са принесени във Франция през 1667 година.

През своя кратък живот , особено творчески и развиващ се Рене Декарт общува с много учени от цяла Европа.

Основните му произведения са : „ Правила за ръководство на ума” от 1629г., „ Трактат за света” от 1633г., „Разсъждение за метода”, „Слово за метода” от 1637г., „Диоптрика”, „ Метеори”, „Геометрия”, „Метафизически размишления” от 1641г., „ Начала на философията”от 1644г., „Страстите на душата” от 1649г.

Рене Декарт нанася смъртоносен удар върху схоластиката със своя положителен метод на рационалистичната дедукция, в който най- важни са следните положения:

1. Да се вярва само в очевидното.
2. Предметите да се разлагат на части – да се анализират.
3. Анализът да се доведе до край и тогава да се правят заключения.
4. От различните части да се състави едно цяло.

Върху Я.А. Коменски най- силно влияние оставя съчинението на Декарт „ *Страстите на душата*”

Двамата се срещат в Лайден /Нидерландия/, беседват около 4 часа, но не могат да се споразумеят за метода и остават неразбрани един за друг в това отношение.

9

В рационалистическия положителен / математически/ метод на Декарт има отправни положения, които са интуитивни. В разбирането за интуицията той влага понятието за ясен и внимателен ум, пораждан от естествената светлина на разума.

Прототип на картезианската интуиция са аксиомите на геометрията. Като се изхожда от интуитивно- достоверни основоположения и се движим по стъпалата на дедукцията, ръководени от критериите за ясност и точност, то ще се постигне методологията на Декарт.

Философска същност на идеите на Рене Декарт - оценка

/ Емерих Корет , Харалд Шьондорф /

Декарт не изхожда от един аналогичен ред на битието, който е общата основа на всяка действителност и който в сферата на света представлява винаги спойка от определима, в крайна сметка непознаваема материя и определяща, духовно познаваема форма.

Основната нагласа е противопоставянето на духовния Аз – субект, който , бидейки съзнание, е достъпен и прозрачен само за себе си, но за сметка на това отвътре, и материалния свят, който, бидейки обект, е познаваем само отвън. Изходен пункт за всичко останало са съдържанията на съзнанието „идеите” / представите/.

С това Декарт става баща на *философията на съзнанието и субекта* на Новото време. Докато духът се разглежда като чисто”при себе си”, материята за разлика от него се схваща като успоредно съществуване на протяжността. Докато според аристотелисткото виждане нещата в света се състоят от материята като определимо и в основата си непознаваемо и от духовно познаваемата, придаваща определение и единство форма, сега същността на материята се състои само от онова, което е

духовно в нея, а това значи от материалистическото, разбираемото.

Декарт вярно посочва, че всеки мисловен акт непосредствено включва и представя духовността на Аза като извор на всяко разбиране на действителността, и с това проправя пътя към *трансценденталната*

10

философия. Обаче фактът, че за някой от различните от мен обекти на съзнанието не може да се постигне достоверността, която имам за собственото си съществуване, закрива погледа на Декарт за обстоятелството, че все пак никакво човешко самосъзнание не е възможно без съзнанието за другото и че светът като цяло е несъмнен. Разбира се, заблудата и грешката могат да се разпознаят, когато в някакъв пункт схвана истината; не може да се опровергае и кохергентността на целия ми опит за света. Нерешено остава само какъв онтологичен статус притежава изпитаният по този начин свят.

Съпътстващото самосъзнание Декарт отъждествява с изрично рефлексивното и неговата рационално – понятийна формулировка. По този начин то изглежда, притежава същата еднозначност и прозрачност, като всяко друго съзнание за обекти, и природата на Аз –а се равнопоставя с рационалността, макар че разликата между чисто рационалното и нагледното, сетивното и пр. е обяснима само с телесността на човека.

По-нататък, пунктуалното непосредствено самосхващане само не е в състояние да осъществи добре ясно / дистинктно = различно ! / познание, което поради дискурсивността на човешкото познание винаги включва обратна връзка с припомнени неща и различаващо отнасяне към други.

Радикалното *противопоставяне на материя и дух* превръща във фундаментален

проблем на по – нататъшната философия разбирането на тяхното единство, което поне в човека , очевидно е налице. Защото картезианското решение се оказва нетрайно. Оказионализъмът, монистическият паралелизъм / Спиноза/, предустановената хармония / Лайбниц / , материята като явление /Лайбниц, Кант / , спиритуалистическият / Бъркли / или материалистическият редукионизъм, идеалистическата или материалистическата диалектика, могат да се разберат като опити за придържане към Декартовото разбиране за дух и материя , при което обаче да се мисли и за единството на човека и света. Пълното разделяне на света на субективно – духовно и материално не оставя място за реалности, които, като например много социални и културни образувания , не са нито духовни, нито чисто материални.

Базирането на духовното върху съзнанието на субекта може да доведе до субективизиране на всичко идеално, на което после се

11

противопоставя обективно- материалното като истински реалното. Разбирането на човешкото тяло с неговите функции като автономна механична система подготвя пътя за едно механично разбиране на целия човек, каквото откриваме в труда на Дьо Ламетри *Човекът машина*. Така наченки у Декарт довеждат до развитието на емперизма и позитивизма.

От друга страна, обаче, Декарт полага основите на *идеалистическото мислене*. Защото въпросът за вярното познание сега вече не е предварителен въпрос, а се преплита с метафизическото питане. И докато Декарт все още стои на реалистична почва и започва разсъжденията си от гледна точка на обикновеното съзнание, по- късните мислители предварително взимат за изходна точка представите, разбирани като иманентни на съзнанието. С това обаче, ако не

мислим идеалистически, съзнание и действителност са предварително разделени от почти неопределима бездна.

Декарт е един от първите, ако не е и първият от редицата мислители на Новото време, които желаят да поставят философията върху напълно *нов фундамент*. За него е

важно също така, както по-късно и за Кант, да съоръжи философията със същата методическа строгост и сигурност, каквито притежават природните науки, които той се стреми да постави на философски основи.

За метода, четири века след Декарт

Ако трябва да сме прецизни в пресмятането-най-безхитростното приложение на математиката в човешката подреденост – доклад с такова наименование би бил основателен и точен през 2037г. Тъкмо тогава ще се навършат четирите века от публикуването на Декартовия трактат върху метода.

И така, Рене Декарт преди повече от три века и половина сподели със света, от който казват, се е оттеглил за достатъчно дълго време, колко са ограничени всъщност човешките способности, колко посредствен е всеки ум пред безкрайнината на науката, как краткотрайността на живота предполага недовършеност на стремежа

12

към вникване в естеството на нещата. Тъкмо за това отбелязва философът, не бива да се пропуска посилното, възможното, очовеченото – да се избистри методът, който ще позволи да се напредне максимално.

Предаден в едно изречение, Декартовият метод изглежда така : *да не се приема за истинно нищо на доверие или по силата на формален авторитет; всеки труден проблем да бъде осмислян в детайли, до подробностите; да се има доверие на лесните за осмисляне неща, върху които да се гради познанието на новостите; да се търси пълнотата на знанието с доверие в математиката.*

Но Декарт добавя и нещо, което мнозина философи след него забравят. А именно, *че това не е методът, който трябва да се следва от всички, че това което е валидно за него не бива да бъде задължително за никой друг, освен ако този друг сам не реши, със собствения си разум, че може да го приложи.*

Формалното приложение на която и да е методика, дори доказано най-благонадежната, може да предизвика обърканост, наместо желана потребност.

Индивидуалното, уникалното е ценността, която Декарт завещава: *Често пъти нещата* □ *направени от ръцете на различни майстори, няма такова съвършенство, както в тези, върху които е работил един.*

Философското мислене, ако не във всеки, то в интересуващите ни случаи, е форма, способ, идея за самопознанието, на начините, които ни правят разбиращи, проникателни, мъдри, а защо не и адекватни. Антропоцентризмът на философията е антропоцентризм и на всички други науки. Те съществуват чрез човека – неговия хладен ум, с точната му логика, но и с неподдаващите се на доказателственост интуиции, с представите, оформени от съвременни или преходни учители, но с волята му, резултат и доказателство на живост.

Цялостта трябва да бъде запазена и Рене Декарт не е единственият френски философ, който ни показва как може това да бъде постигнато, и то елегантно, в едни времена, които не са били по – малко безпощадни за човека от всички други исторически периоди, включително и от нашия днешен ден.

Твърденията, с които *безбожниците искат да оборят съществуването на Бога, винаги или допускат у Бога човешки чувства, или пък приписват на човешкия ум самонадеяна сила и мъдрост.*

И

13

щом идеята за Бога е реална, следователно реален е самият Бог, макар да е *същество безкрайно и неразбираемо.*

Всеки сам може да прецени колко е сходна безкрайността на Бог и научната безбрежност, както и с възможностите за творчество в полето на изкуствата.

И ако решим да започнем на чисто, както препоръчва Декарт, какъв избор друг имаме?

Да изучим в детайли поне дузина днешни и древни езици, да изчитаме грубо пресметнато около 500 страници дневно в продължение на поне десет години, при положение че страниците са осигурени на оригиналния им език и автентично издание и ние от собствения си опит, положително сме сигурни, че това е така, както и от собствения си опит знаем, че можем да разбираме иврит като Йосиф или хинди като Сидхарта, без да оставаме неотзивчиви за нюансите от старобългарския на Свети Константин Кирил Философ .... и съхранявайки възможността да си служим с днешния български език по възможно най- добрия начин... Невъзможността на такива идеални условия и способности, които да бъдат част от нашия опит, за да им се доверим, дори и при днешните комуникации и връзки, прави едва ли не всяко разумно същество, което не се обрича на някаква повече или по- малко претенциозност , последовател на Декарт.

Известно е, че дори философите, говорещи / и мислещи, следователно съществуващи/ на един и същ език, рядко се слушат, а още по- рядко се разбират. Фрагментарността на диалогизма е заложена като първороден грях в самите основи на философското познание, с неговата свръхкритичност, но и в суетната природа на човека .

Чарлс Пърс, за когото има известни основания да се нарече последовател на Декарт, дълги години се стреми да сподели *няколко прости съображения.....с онези свои колеги, които не одобряват сегашното състояние на философията и са решени да я изведат от него, като я поставят в положението на природните науки.*

В природните науки -

пише Пърлс

, изследователите – вместо всеки от тях да се отнася пренебрежително към труда на повечето от останалите като към труд, насочен отначало до край погрешно – си сътрудничат, стъпват на раменете на предшествениците си и

увеличават неоспоримите резултати, където всяко наблюдение се повтаря и изолираните наблюдения имат незначителна стойност, където всяка да заслужаваща внимание хипотеза се подлага на строго, но честно изпитание и се приема едва след като нейните

14

предвиждания бъдат недвусмислено потвърдени от опита, но дори и тогава се приема само временно.

Конкретният въпрос обаче, който тежи над настоящите размишления е : може ли да се каже нещо принципно ново за философската методология днес, четири века след Декарт, от неговите думи и от неговия пример? Дали има по- достойно поведение за осъзналия самоценността си от това да разясни тъкмо на другомислещите собствените размисли или което е значително по- сложно, да се опита да убеди немислещите, да извади от летаргия апатичните. Много по- лесно е с историкофилософска прецизност да се проследи станалото досега в методологията, отколкото да се изяснява, открива, изобретява някаква принципна новост. Ето защо актуалността на всеки авторитет, трябва да бъде поставена на изпитание. Мисълта трябва да започне от самата себе си, а не да разчита на тежаци авторитети, въпреки че е възможно да стигне до тях.

Карл Ясперс има сериозни претенции към метода на Декарт. По- точно е да се каже, че за него такъв метод не съществува. Претенцията е , че догматичното високомерие на разума раждало рационалистична нетолерантност.

Ясперс съглежда в произвола и в липсата на монистична дисциплинираност у Декарт невъзможност за системно подреждане, за формиране на школи. Философстването остава строго индивидуализирано и му липсва цялостта, която да го направи философия. Според немския философ *нито един смирен католик, нито един смирен протестант, нито едно разумно същество не би могло да се преоткрие у Декарт.* Неговото мислене задоволявало такива, които *не искат да живеят от едно и само по отношение на едно, за които по- скоро основна черта на собственото битие е окончателният дуализъм и плурализъм.*

В историята на българската философска мисъл , по- скоро в нейното съвременно възприемане, има немало факти, които предизвикват огорчение. Става дума преди всичко за нихилизъм към оригинални достижения, които са предизвикали пренебрежение тъкмо поради несъвместимостта с нечия представа както за „учена сериозност“, така и за анархистична артистичност. Пренебрежение към простите начала не само на философията, но и на културата въобще, които Декарт нарича придържане към традицията.

Рене Декарт и традицията на българската

философия

А началото на българската антропоцентрична традиция може да се открие още в християнския девети век и последвалото християнско Средновековие. След това продължава със странния атонец Булгарис, който според Боян Пенев принадлежи към оная учена школа, която иска да примири религията с

„просвещения европейски разум „. Опирайки се на „метода на здравия разум“, всички възрожденски български философи еволюционисти, не приемащи крайностите, са посткартезианци. Тук могат да се изброят имената на Петър Берон, Марко Балабанов, Иван Селимински, Берон идруги, формиращи възрожденската представа за български университет. С непозната по – късно в българската философия искреност те пишат за необходимостта всичко да бъде изпитвано ,за напредъка като резултат от упорита евоционалност, за единство на църква, училище и университет.Но те разглеждат църквата не толкова като политическа институция, а като институция на непреходна традиция и нравственост. Първият български историк на философията , Иван Георгов заедно с Кръстю Кръстев са вдъхновителите на първия университетски превод на основното Декартово съчинение, осъществен от Петър Нойков в края на миналия век. Основателите на модерната българска философска традиция достигат най- дълбоко в осъзнаването на вътрешната същност на университетската институция, нейният диалогизъм, така че тя, подобно на философията е „ борище на най- разноречиви мнения“. А философията, бидейки „наука за познанието“ за Георгов е и „ наука за науката“.

Не без помощта на съвременни европейски мислители и в условията на посттоталитарна непредубеденост позабравената българска антропоцентрична традиция в обществените науки се завръща, за да оспори преходния монизъм. Задавайки си въпроса „ Какво остава / след края на утоиите?“, Райнхард Хесе, гостувал в Софийския университет, отговаря с три принципа в съзвучие със „здравия разум“ – рационалност , индивидуалност, технология. Ако се вгледаме в тях, ще видим че те са диалектически и метафизически свързани. Наистина, може ли да има рационалност четири века след Декарт, без развитието

на личността, осъзнала технологиите като способ, но и като една качествено различна „здравост“ на разума. Може ли индивидуалността и има ли право човекът, с цялата си божествена природа, да иска да бъде приет в обществото и да бъде обществено полезен / вкл. и за себе си лично/ ако не действа рационално, сиреч разумно. А докъде ще ни доведе технологията ако изменим на човешката природа, на морала, който според Декарт е украшението на философията и произтича от следването на правилната, разумната методология. Съвременният разум неизбежно е принуден да се съобразява с непознатата до днес динамична множественост от провокации, влияния, обстоятелства.

Ценностите и през 2037 година вероятно ще бъдат основани на диалога между различности, полилогизма между на- личности, обединени не разделително и не подчинително или механично, а преливащи се, взаимнопредполагащи се. Тяхното осъзнаване е невъзможно по друг начин, освен като несъвършен опит.

Методът днес може да бъде наречен *интегрален*, но той ще бъде зависим във всеки конкретен случай от личността на прилагащия го, от индивидуалните негови възможности, както и от нагласата на обществото да бъде възприемчиво точно към тях. Интегралният метод предполага не завършено знание, а постоянно актуализиращо се по- знание. То означава адекватност в много посоки, готовност да се поема отговорност пред принципно нови въпроси, а още повече – за възможните им действени отговори. Стихийната интегралност на Декарт и на интуитивните му последователи / въпреки, че точно някои от тях са имали претенции към него/ ни дава по- голяма увереност пред стихийните на съвременността и на бъдещето, които могат да произтичат, но и да се овладяват от човека.